אין ליכט
פון תורה
ספר
דאס לעבן
באשרייבונג
פון
רמב"ם ז"ל
אידיש

468

הוצאת אמונה
ברוקלין נוא יארק,
שנת תשמ"ו לפ"ק

זיין לעבענס בעשרייבונג.

זיינע ספרים און זיין ווירקונג אויף דעם אידישען נאציאן.

ב 3

חלק שני

איבערגעזעצט פון זיבערע קוועלען

על ידי הרב המפורסם ר׳ יודל ראזענבערג

דער טארלער רב וואס וואהנט היינט אין לאדז

די געבורטהייט פון רמב״ם — דעם רמב״ם יוגענד. — אויסוואונדערונג אין אפריקא פירושים אויף דער גמרא און משניות. — „מאמר העבור״ און „אגרת השמד״. — דאס אנטלויפען פון אפריקא. — ארץ ישראל און מצרים.

רבנו משה בן מיימון איז געבארען אין „קארדאווא״. 14 טאג אין חדש ניסן, 895 יאהר אין אלף החמישי לבריאת העולם. זיין פאטער רב מיימון האט געשטאמט פון גרויסען יחוס: זיינע עלטערען און עלטער־עלטערען, ביז אכט דורות, זיינען געוועזען רבנים און דיינים אין קארדאווא, און זייער יחוס האט זיך געצויגען ביז „רבינו הקדוש״, דער מחבר פון משניות, — רב מיימון איז אויך געוועזען רב אין קארדאווא, און אויסער זיין למדנות איז ער געוועזען זעהר געבילדעט, געקענט גוט מאטעמאטיק, געהאט א שטארקע ידיעה און אסטראנאמיע (תבונה). און האט געשריבען פיעל טייערע ספרים. ער האט זיין זוהן ערצויגען אויף זיין שטייגער, געלערנט איהם תנ״ך, גמרא און וועלטליכע קענטניס; און דער פעהיגער זוהן האט אלעס געשלונגען מיט גרויס חשק. א חוץ דעם האט ער געלערנט נאך ביי אנדערע לעהרער פונ׳ם פאטער. ביי אראבישע געבילדעטע לייט, און שטודירט נאטור־וויסענשאפט, (חכמת הטבע). ראקטאריע און אראבישע פילאזאפיע; און אלס וואס ער האט געלערנט האט ער געקענט ביז אין תוך אריין, הגם ער איז געוועזען זעהר יונג; א יונגעל פון א בר־מצוה, נישט מעהר. די נאטור האט איהם געשענקט וואונדערליכע פעהיגקייט, אלע האבען איהם בעוואונדערט. אלע האבען געזאגט, אז פון דעם יונגעל וועט ארויס וואקסען א גאון־עולם — און אזוי איז טאקע געוועזען:

די מעשה איז בעוואוסט און זי ווערט געברענגט אין די פערציטישע ספרים, אז רב מיימון דעם רמב״ם׳ס פאטער האט ברעה געהאט נישט חתונה צו האבען. ווען ער איז שוין געוועזען אין די מיטעל יאהרען איז עהם געקומען עפעס אן אלטער יוד צו חלום, אז ער זאל חתונה

האבען

האָבען מיט אַ קצב׳ס אַ טאָכטער, וועלכער האָט געוואוינט אין אַ שטעדטעל נעבען קאָרדאָווא. רב מיימון האָט זיך פון דעם חלום גאָר אויסגעלאַכט און האָט אויף עם גאָר נישט געקוקט. אָבער דער אַלטער יוד וואָס איז עם געקומען צו חלום האָט עם נישט אָבגעלאָזט, נאָר ער איז אַלע מאָל מעהר און עפטער עם געקומען זאָגען דעם חלום. ביז רב מיימון האָט פערשטאַנען אַז דאָס איז נישט קיין נאַרישקייט, האָט ער זיך מיישב געווען און איז געפאָהרען אין דעם שטעדטעל אַריין, ווי דער קצב האָט געוואוינט און האָט חתונה געהאַט מיט זיין טאָכטער. זי איז באַלד פון עהם טראָגען געוואָרען, און ווען זי האָט געבאָהרען דעם רמב״ם איז זי געווען אַ מקשה לילד, און נאָכ׳ן האָבען דאָס קינד איז זי געשטאָרבען. רב מיימון האָט נישט געקריגען אַזוי גיך קיין אידישע אם צו זייגען דאָס קינד, האָט ער דערווייל צו גענומען אַן אם פון אַנ׳אַנדער פאָלק. דאָס קינד האָט געזויגען ביי די אם ביז צום מל זיין, דערנאָך האָט שוין דאָס קינד נישט געוואָלט זייגען ביי דער אם, האָט מען צוגענומען צו דעם קינד אַ אידישער אם.

רב מיימון האָט דערנאָך חתונה געהאַט און האָט גענומען אַ ווייב אַ גרויסע מיוחסת, מיט וועלכע ער האָט געהאַט עטליכע קינדער. אַז דער רמב״ם מיט די קינדער וואָס רב מיימון האָט געהאַט פון אַנדערען ווייב זענען גרוים געוואָרען, האָט זיך אַרוים געוויזען אַז דער רמב״ם האָט געהאַט זעהר אַ פערשטאָפטען קאָפּ, און ער האָט בשום אופן גאָר נישט געקאָנט מקבל זיין וואָס מען האָט מיט עם געלערענט. דער פאָטער מיט די ברידערלעך האָבען עם פיינד געהאַט, פלעגען עם שלאָגען און שרייען אויף עהם „קצב־יונג״. איינמאָל האָט זיך געמאַכט אַז דער רמב״ם האָט זיך די זאַך זעהר צום הארצען גענומען, איז ער ברוגז געוואָרען און האָט זיך בעהאַלטען אויף דער ווייבערשע שוהל און ער האָט דאָרט זעהר געוויינט אויף זיינע צרות און אויף זיין גרויסע בושה, ביז ער איז פון געוויין ענטשלאָפען געוואָרען. האָט זיך עם געחלומ׳ט אַז עפּעס אַן אַלטער גרייז־גראָהער יוד איז צו עם געקומען, און האָט געהאַלטען אין דער האַנד אַ הארץ, האָט דער גרייז־גראָהער יוד צום רמב״ם אַזוי געזאָגט: „זעה מיין קינד! דיינע טרערען זענען אָנגענומען געוואָרען פאַר גאָט ברוך הוא, בין איך געשיקט געוואָרען צו דיר אַרויסצונעמען פון דיר דעם לב האבן דאָס שטיינערען הארץ, און אַריין צו זעצען אין דיר דאָס הארץ, וואָס איז אַ לב בשר״. ווען דער רמב״ם איז אויפגעקומען

פון

פון שלאָף האָט ער שוין זיך געשפּירט אַז ער איז אַן אַנדערער מענש. נאָך דעם איז באַלד דער רמב"ם אַנטלאָפן פון זיין פאָטער אין דער שטאָדט אַריין, ווי עס האָט געוואוינט דער גרויסער גאון הרב ר' יוסף ן' מיגאש, וועלכער האָט דעם רמב"ם זעהר שטאַרק מקרב געוועזן און האָט מיט עם גילערנט תורה אַ לאַנגע צייט. דערנאָך איז דער רמב"ם צוריק געקומען קיין קאָרדאָווא, אָבער ער איז גישט באַלד אַריין צו זיין פאָטער. נאָר שבת האָט דער רמב"ם געזאָגט אַ דרשה אין שוהל. אויף דער דרשה האָבען זיך אַלע לומדים שטאַרק געוואונדערט. מען איז באַלד געוואָהר געוואָרען ווער דאָס וואונדערליכע יונגעל איז, דאַן זענען דער פאָטער רב מיימון מיט די אַנדערע קינדער אויף עם אַרויפגעפאַלען און האָבען עם געקושט. ביי וועלכען זיי האָבען עם שטאַרק מפייס געוועזען און האָבען עם אַהיים געפירט צו זיך בכבוד גדול און מיט גרויס ליבשאַפט.

די יונגע יאָהרען איז דער גן-עדן פון אונזער לעבען: דאָס יונגע קינד לעבט פריי פון זאָרגען, שוועבט ווי אַ פרייער פויגעל אין גאָטס ליכטיגער וועלט, און פיהלט ניט די צרות פגע'ס לעבען, די שלעכטקייט, די פערדאָרבענהייט פון די מענשען. רבנו משה האָט פון דעם גן-עדן ניט פאַרזוכט; ער האָט שוין גאַנץ פריה דערקענט דאָס לעבען מיט די מענשען, און האָט געטרונקען פון דעם בעבער וואָס זיין גאַנץ פאָלק טרינקט שוין טויזענדער יאָהר. אַ קינד פון דרייצעהן יאָהר און האָט שוין געמוזט שלעפען אויף זיינע פּלייצעס דאָס שווערע פעקעל פון צרות פאַר דער אמונה, רדיפות — פאַר'ן יודישקייט!

דיזע צייט האָט אָנגעהויבען אין'ם יאָהר 4908 דאַמאָלס זענען די אַראַבער „אַלמאָהאַדען" בעפאַלען און איינגענומען די שטאָדט קאָרדאָווא און גוזר געוועזען אויף אַלע איינוואָהנער, יודען און קריסטען, זיי זאָלען אָנגעהמען דעם איסלאַם, אָדער אַרויסוואַנדער'ן פון דאָרט, אַז ניט — דער טויט! דאָס גרעסטע טהייל פון דער יודישער קהלה איז אַרויס פון קאָרדאָווא און זיך געלאָזט געהן וואוהין די אויגען טראָגען. צווישען די וואַנדערער האָט זיך געפונען רב מיימון מיט זיין דרייצעהן-יאָהריגען זוהן רבנו משה. און הונגער און נויט זיינען זיי אָנגעקומען אין דער שטאָדט אַלמעריאַ בײ'ם ים, וואָס דאָרט האָבען געהערשט קריסטען; אָבער ניט לאַנג האָבען זיי דאָרט געקענט בלייבען אין'ם יאָהר 4911 האָבען די אַלמאָהאַדען אײנגעשפּאַרט ביז אַהין אין דער פאַנאַטישער סולטאַן אַבו יָל-מומען האָט די יודען ניט געלאָזט בלייבען ביי זייער רעליגיע. רב מיימון

האָט

האט ווייטער געמוזט געהמען דעם שטעקען אין האנד און געהן וואנדערן מיט דער גאנצער פאמיליע, זיין הויז געזונד, לעבען און צרות און שרעק און ניט געפונען ערגעץ קיין מנוחה. דאס ביטערע לעבען האט דאך רבנו משה'ן ניט געשטערט ער זאל זיך ווייטער לערנען און בילדען. ער האט געזוכט יעדע זאך גרונדליך אויספארשען און פארשטעהען. סיי וואס ער זעהט מיט די אויגען, און סיי וואס ער בעגרייפט נור מיט'ן שכל. ער האט ניט געקענט לײדען קיין סודות, פארבארגעניש, ער האט געשטרעבט, זיך אלעם העל און דייטליך צו דערקלעהרען. זיין לאגישער פערשטאנד האט ליעב געהאט א סדר, אנ'ארדנונג אין אלעם. און ווען ער האט זיך פארטיעפט אין די שווערסטע חקירות האט איהם זיין לויטערער שכל ניט געלאזט פערבלאנדזען. און ער האט בעלייכט אלע פינסטערע ווינקעלעך.

אין דעם רמב"ם האבען זיך פעראייניגט פיעל וויסענשאפט, לויטערע פערשטאנד, ישוב הדעת און ענערגיע. פרום איז ער געווען ווי דער גרעסטער צדיק, פון אזעלכעס וואס זעהט אוים ווי נארישקייטען, האט ער נישט געהאלטען, נישט געגלויבט בלינד, נאר אלעם בעטראכט מיט אפענע אויגען, אלעם זיך ערקלערט לויטער, העל און שעהן. מיט זיין פרומקייט האט זיך געפאערט זעלטענע גוטסקייט: זיינע מדות טובות, זיין זעלע האט געשטרעבט נור צום גוטען, צו אלעם וואס איז שעהן און ערעל אין מאכט דעם מענשען עהנליך מיט זיין פיהרעכץ צו די מדות וואס דער אויבערשטער ווערט מיט זיי בעריהמט. גרעסטע פרומקייט, העכסטע חכמה און שעהנסטע מדות האבען זיך אין איהם ווי צוזויפגעשמאלצען, אין פילאזאפיע איז ער געווען איינער פון די גרעסטע אין זיין צייט; אין פרומקייט און זיטליכקייט האט ער געהאט וועניג זיין גלייכען, און מיט זיין חאראקטער האט ער אלע איבער געשטיגען;

דער רמב"ם האט געהאט זעהר איין ערנסטע חאראקטער: דאס לעבען האט ער נישט בעטראכט פאר א געלעגענהייט צו גענוסען פון וועלטליכע פארגנוגען, נאר צו טהון ערעלע מעשים, און אויסווייזען, או דער מענש איז גאטס עבענבילד (בצלם אלהים), ער האט פיינד געהאט אלעם וואס נידריג, וואס פארשטעלט, וואס בלישצעט אהן א אינערליכען ווערטה; דארום פלעגט ער זיך נישט פארנעמען מיט פאעזיע, און זי האט אין זיינע אויגען קיין שום ווערטה געהאט, ווייל זי איז געבויעט אויף פוסטע פאנטאזיע, אויף ליגען, ווי מען פלעגט דאמאלס זאגען: „דאס בעסטע פון א שיר איז — ליגען" (מיטב השיר כזבו) צו וואס זאל מען

פארברענגען

פאַרבּרענגען די טײַערע צײַט אויף אַ זאַך וואָס האָט קיין ווערטה ניִשט ? —

און ווי גוט, ווי זאַנפט, ווי קליין איז ער געווען בײַ זיך ! פון זײַן מויל האָט זיך קיין מאָל ניִשט אַרויסגעכאַפּט אַ האַרב וואָרט געגען די וואָס האָבען אויף איהם געקריגט. ער האָט קריטיקירט די פאַלשע עדות, קרומע געדאַנקען און פאַלשע ווערטער ; אָבער די מענשען וואָס האָבען אַרויס געזאָגט יענע עדות און געדאַנקען האָט ער בּעהאַנדעלט ערעל און פײַן, אפילו ווען זיי האָבען איהם שטאַרק אָנגעריהרט אָדער בּעליידיגט, ער איז געווען אַ זעלטענער ענו, און זײַן גאָלדען מויל האָט גאָר ניִשט געקענט אַרויסרעדען אַ שלעכט וואָרט אפילו אויף דעם קלענסטען מענשען און דעם גרעסטען שונא.

צו די אַלע זעלטענע מעלות איז צוגעקומען זײַן ענערגיע, זײַן שטאַרקער ווילען צו אויספיהרען און אויסוויַיזען אַלעם וואָס ער האָט אויס־געפאָרשט און ערקענט, אַז דאָס איז גוט און אמת. צרות, יסורים און אַלערליי פאַרדריסליכקייטען האָבען איהם ניִשט געקאָנט אַראָבפיהרען פון דעם וועג, אויף וועלכען ער איז געגאַנגען מיט פעסטע טריט צו זײַן ציעל. און זײַן ציעל איז געווען : אַוועקשאַפען פון יודען אַלע אַבערגלויבע־רײַען, אַלע נאַרישקייטען, און שטעלען דאָס גאַנצע יודישקייט, די גאַנצע "ודישע רעליגיע. אַלע מצות פון דער ביבעל (תנ"ך) און פון גמרא, אַלע יודישע מנהגים און די יסודות (פונדאַמענטען) פון דער יודישער אמונה, דאָס אַלעס שטעלען אין אַזאַ ליכט, אַז די גאַנצע וועלט און די גרעסטע חכמים זאָלען זעהען ווי אמת און ריכטיג זיי זײַנען ! —

מיר האָבען אויבען בּעמערקט, אַז רבנו משה האָט געלערענט אַלע וויסענשאַפטען פון זײַן צײַט ; גאָר בעזונדער האָט ער זיך איבערגעגעבען פיער זאַכען : אויספאָרשען גרונדליך די ביבעל און די תלמודישע ליטע־ראַטור, שטודירען פילאָזאָפיע, אַסטראָנאָמיע (שטערען־זעהעריי) און דאָק־טאָריע. נאָך אין זײַן פריהסטער יוגענד האָט ער געשריבען פירושים אויף ש"ס, פון זיי איז אונז געבליבען זײַן פירוש אויף דער גמרא „ראש השנה" ; די איבריגע זענען פאַרלאָרען געוואָרען.

אַז ער איז אַלט געווען דרײַ און צוואַנציג יאָהר האָט איהם איינער פון די געבּילדעטע לײַט געבעטען, ער זאָל איהם שרײַבען אַ ס;ר ווי אַזוי מען רעכענט די חדשים, און ווי מען קען וויסען ווען צו מאַכען אַן'עבור יאָהר. רבנו משה האָט איהם אויפגעשריבען אַ קליין ווערקעל „מאמר העבור"

העבור" אינ'ם יאָהר 4918. דאָס ספר'ל איז קליין, פיעל נייעס איז איך איהם נישט דאָ, יעדאָך זעהט מען אין איהם ווי אין אַ שפּיגעל וואָס פאַר אַ ליכטיגען קאָפּ דער רמב"ם האָט שוין דאַמאָלס געהאַט, ווי טיעף און גרונדליך ער פאַרשטעהט יעדע זאַך, ווי לאָגיש ער דענקט און וואָס פאַר אַ שטאַרקען כח ער האָט צו מסביר זיין דעם צווייטען זיינע געדאַנקען.

אין דעם זעלבען יאָהר האָט ער אָנגעהויבען שרייבען אַ ריזען ווערק. זיין פּירוש אויף משניות, אַזאַ ערנסטע, אַזאַ שווערע אַרבייט פאַר אַ יונגען מאַן פון 23 יאָהר! — די יאָהרען ווען יונגע לייט לערנען נאָך אין די שולע אָדער זיי געניסען פונ'ם לעבען — און צו דעם איז ער שטענדיג געווען געפּלאָגט פון צרות און נויט, געווען נע־ונד, וואו געטאָגט נישט גענעכטיגט, און ספרים צו דער אַרבייט האָט ער אויך נישט געהאַט. זיין גאַנצע הילף איז געווען דער זכרון, אין וועלכען זענען געלעגען ווי אין אַ גאַנצ'ן אוצר ספרים פון אַלע גאונים.

אין יענער צייט האָט זיין פאָטער. רב מיימון איינגעזעהען, אַז אין שפּאַניען וועט ער קיין רוה נישט געפינען, מען יאָגט דאָרט די יודען אַהן אויפהער, האָט ער זיך מישב געווען און איז מיט זיין גאַנצער פאַמיליע אַוועק אין אַפריקאַ, אין דער שטאָדט פעץ. דאָס איז געווען בערך אינ'ם יאָהר 4919. וואָס איז איהם דוקא געפעלען אַפריקאַ, וואו יודען האָבען דאַמאָלס אויך געלעבט אין גרויסער נויט? — נאָר זיין נסיעה אַהין האָט געהאַט זעהר אַ גרויסען ציעל; ער איז בכיון געפאָהרען אַהין, צו טהון עטוואָס פאַר דער יודישער רעליגיע, וואָס האָט דאָרט געהאַלטען זעהר שטאַל. דער כליף (הערשער) אַבדולמומען האָט גוזר געוועזען, אַז אַלע יודען פון צפון אַפריקאַ זאָלען אָננעהמען דעם איסלאַם. גלייך ווי די שפּאַנישע יודען, זיי זאָלען גלויבען, אַז מחמד איז געוועזען אַ נביא און געהען בעטען אין די מאָשעען (מוסולימאַנישע געבעט הייזער). דורך דער גזירה זיינען אַלע יודישע שוהלען אין מאַראָקאָ געוואָרען פאַרשלאָסען, אַלע ישיבות — וויסט. דאָך זענען די יודען געבליבען פאַרבאָרגען געטריי זייער רעליגיע, און האָבען אָפּגעהיט אַלע מנהגים און מצות וועלכע קיינער האָט נישט געזעהען. אַזוי האָט געדויערט אַ יאָהר צעהן, ביז דער המון־עם האָט זיך צוגעוואָהנט צו דעם איסלאַם און אָנגעהויבען זיין מסופק אין זייער יודישער רעליגיע; עס האָט נישט פיעל געפעהלט זיי זאָלען פאַרגעסען די גאַנצע יודישע אמונה און בלייבען אין איסלאַם. רב מיימון האָט דאָס דערהערט, האָט ער זיך פאָרגענומען, העלפען יענע אָרימע אַראָפּ־

נעפאַלענע

געפאַלענע ברידער. שטאַרקען זייער בטחון און אונטערפרישען זייער האָפ־
נונג; דארום איז ער אהין געגאַנגען. און דאָרט האָט ער באַלד אַרויסגע־
געבען אַ „טרייסט בריף“ (אגרת הנחמה) צו די אפריקאַנער יודען אינ׳ם
יאָהר 4920. ער האָט דעם בריף געשריבען אראַביש, און האָט צושיקט
קאָפּיען אין אַלע יודישע שטעדט, כדי יעדער יוד זאָל לעזען און פאַר־
שטעהען און בלייבען פעסט ביי זיין רעליגיע.

אויך רבנו משה זיין זוהן האָט באַלד נעהאַט די געלעגענהייט, אַרויסטרעטען צום ערשטען מאָל אויף דעם קריגע־פּלאַטץ און אַרויסווייזען זיין גבורה אין תורה, זיין ליעבשאַפט צו יודישקייט און זיין בליק אין אמונה.

אַ יודישער למדן, וואָס איז געווען זעהר פאַנאַטיש (ווי ער הייסט ווייסען מיר נישט), האָט דאַמאָלס אַרויסגעגעבען אַ ספר, אין וועלכען ער שרייבט, אַז די יודען וואָס האַלטען דעם איסלאַם זיינען על פי דין גלייך צו געצענדינער. דער יוד וואָס זאָגט אָפען, אַז מחמד איז אַ נביא, הגם שטילערהייט היט ער אָפּ די גאַנצע יודישקייט — איז נישט קיין יוד און איז פסול לעדות פאַר אַ בית־דין; ווער עס נעהט אין אַ מחמדניש געבעט־הויז לייקענט אין גאָט, און אַז ער קומט נאָכדעם אַ היים און דאַווענט — טהוט ער נאָך אַ צווייטע עבירה — נאָך זיין מיינונג, דאַרף דער יוד מיט זיין גאַנצער פאַמיליע זיך לאָזען אומברענגען, מוסר נפש זיין און נישט אָננעהמען דעם איסלאַם, אפילו נאָר לפנים; ווייל די מחמדנישע רעליגיע איז געצענדינסט, און אויסער דעם דאַרף דער יוד נישט גלויבען אין מחמד, וועלכער האָט אויסגעהרג׳ט 25 טויזענד יודען אין אַראַביען און אויסגעלאָשען זייער לעצט ליכטעל.

דיזע פייערינע ווערטער האָבען געמאַכט אַ שטאַרקען גערודער ביי די אפריקאַנישע יודען: די פרומע האָבען זיך שטאַרק דערשראָקען — „זיי זיינען גאָר געצענדינער, האָבען קיין חלק לעולם הבא!“ און דער המון, וואָס איז ממילא נישט געווען שטאַרק צוגעבונדען צו דעם יודישקייט איז נאָך מעהר שוואַך געוואָרען אין זיין אמונה און האָבען געטראַכט: „אַזוי צו אַזוי זיינען מיר שוין נישט קיין יודען, לאָמיר שוין גאָר אין גאַנצען ווערען מחמדנער!“ —

רבנו משה האָט געזעהן וויפיעל דיים יודישקייט קאָן ליידען דורך יענעם פאַנאַטיקער, איז ער אַרוים געגען איהם מיט אַ ספר׳ל „אגרת השמד“, געשריבען אין אַראַביש. דער רמב״ם איז דאַמאָלס אַלט געווען

25 יאָהר

25 יאהר, דארט האט ער אויפגעוויזען פון גמרא און פיעל ספרים, אז די יודען וואס זיינען גענייט צו טראגען די מחמדאנישע מאסקע הערען נישט אויף צו זיין יודען, ווען אין הארצען גלויבען זיי אין גאט און תורת משה; א יוד וועז ער זינדיגט אפילו נעגען יודישקייט איז נאך אלץ א יוד, און בפרט ווען ער איז געצוואונגען צו דעם. די יודען וויאס האבען נקי־דינט אבגעטער אין דער צייט פון די נביאים, האבען זיך אלץ גערעכענט ווי גלידער פון גאטס פאלק, מיר אבער — זאגט דער רמב"ם — מיר זיינען קיין געצענדינער, מיר הערמאנען מחמד'ן נור אום ניצול צו ווערען פון די רדיפות פון דעם פאנאטישען כליף. די מחמדאנער בכלל זיינען נישט קיין געצענדינער: זיי גלויבען אין א איינציגען גאט, זיי פערלאנ־גען נור פון אונז, מיר זאלען זאגען, אז מחמד איז געווען א נביא; ווייטער קאנען מיר זיך אויפפיהרען ווי יודען, פאר דעם דארפען מיר זיך נישט מוסר נפש זיין", א. ז. וו.

עם רמבם'ס ווערטער זיינען געווען ווי באלזאם אויף די פארוואונ־דעטע הערצער פון זיינע ארימע ברידער. און נישט מיט דער פעדער אליין, נאר מיט ווערטער און מיט אלע מעגליכקייט האט ער זיך בעמיהט צו שטארקען די יודען און זיי אויפמונטערען, זיך האלטען פעסט אן זייער רעליגיע. דורך דעם איז ער אריינגעפאלען אין א גרויסער סכנה: די רעגי־רונג האט איהם געוואלט אומברענגען.

די פאמיליע מיימון האט געזעהען זיך צו ראטעווען, און אין א פינ־סטערע נאכט זיינען זיי אלע אנטלאפען פון אפריקא אינ'ם יאהר 4925 הא־בען זיך געזעצט אין א שיף צו פאהרען נאך ארץ ישראל.

זעקס טאג זיינען זיי געפאהרען בשלום. נאר אויפ'ן זיבעטען טאג איז געווארען א שטורעמווינד, און די שיף האט געהאלטען פיעל מאל ביי'ם אונטערגעהן. רבנו משה האט א נדר געטהון, אז ווען גאט וועט איהם מציל זיין וועט ער פאסטען אלע יאהר אין דעם 4־טען און 10־טען אייר. און גאט האט זיי גערעטעט. דען 3־טען סיון זיינען זיי געקומען בשלום צום ברעג עכו, און דעם טאג האבען זיי געמאכט אויף שטענדיג פאר א יום טוב.

א האלב יאהר זיינען זיי געזעסען אין עכו, און אינ'ם 4־טען חשון 926 אין אלף החמישי זיינען זיי אוועק אין ירושלים. דריי טעג זיינען זיי ארומגעגאנגען אויף די אלע הייליגע ערטער, זיך אויסגעוויינט אויף די

הייליגע

הײליגע קברים. נאָכדעם איז רבנו משה אװעקגעפאָהרען מיט דער פאַמיליע אין מצרים.

ב.

רב מיימון און רב דוד'ס טויט — דער רמב״ם װערט דאָקטאָר. — ענדיגט זײַן פירוש אויף משניות. — „אגרת תימן״. — „יד החזקה״. — ספר המצות. — זײַן שטאַנד און װירקונג ביז דעם יאָהר 4918.

קומענדיג אין מצרים האָט זיך די פאַמיליע מיימון בעזעצט אין דער שטאָדט „אַלט־קאַירא״ (פאָסטאַט). עטליכע חדשים שפּעטער איז רב מיימון געשטאָרבען (אנפאַנג 4927) און פיעל יודישע קהלות פון שפאַניען און אַפריקאַ האָבען געשיקט רבנו משה'ן טראָסט בריף אין זײַן אומגליק.

טרויעריג אָבער רוהיג האָט נאָכדעם געלעבט די פאַמיליע: זי האָט געהאַנדעלט מיט טײַערע שטײנער, בריליאַנטען, דאָס געשעפט האָט געפיהרט דער יונגערער ברודער ר׳ דוד, און פלעגט מאַכען נסיעות ביז אינדיען, און רבנו משה איז געזעסען אין דער היים און זיך פאַרטיעפט אין תורה און װיסענשאַפט. נאָר ניט לאַנג האָט ער געקענט אַזוי אָבגעזונדערט לעבען: נײַע צרות און זאָרגען האָבען איהם אַרויסגעריסען פון זײַן שטילער װעלט, און פאַרשטערט זײַן רוה: דער ברודער ר׳ דוד איז דערטרונקען געװאָרען אויף דעם אינדישען ים, און מיט איהם איז אַרײַן אין תהום זײער בײַדענס פאַרמעגען. און אויך פרעמד געלט, װאָס מ'האָט איהם געגעבען פוהרען דאָס געשעפט. װי אַ דונער האָט דאָס געטראָפען דעם רמב״ם, פון גרויס האַרצװעהטיג איז ער קראַנק געװאָרען און איז אַ קײַלעכדיג יאָהר געװען אוים מענש.

און איין צרה רופט די אַנדערע. אין דער אײנענער צײַט האָט ער אויף זיך געהאַט גרויסע מסירות. אַז ער רעדט אָפּ די יודען פון דער מחמדאַנישער רעליגיע, און ניט פיעל האָט געפעהלט מען זאָל איהם אומברענגען, — און צו דעם האָט ער געהאַט ראגת פרנסה: פאַר זיך, און פאַר דעם ברודערס אלמנה מיט אַ יתומה — אין אַ פרעמד לאַנד?

עס איז לײַכט זיך פאַרצושטעלן, אין וועלכער לאַגע דער רמב״ם האָט זיך דענסטמאָל געפונען.

נאָר זײַן שטאַרקער בטחון אויף גאָט האָט איהם ניט געלאָזט ווערען אָבהענגיג, באַלד האָט זיך אין איהם אויפגעוועקט זײַן ענערגיע, און ער האָט גענומען אַרומזעהען, ווי צו קריגען פרנסה. אַ צינד איז איהם צו נוטץ געקומען די דאָקטאָריע וואָס ער האָט געקענט. ער האָט אָנגעהויבען היילען קראַנקע און האָט געהאַט פון דעם זײַן חיונה בצמצום, ווײַל ער איז נאָך ניט געווען בעקאַנט און האָט זעהר וועניג פּראַקטיק געהאַט.

ער האָט זיך אָבער געלאָזט בעגנוגען מיט וועניג, און זײַן גאַנצען כח האָט ער דאַמאָלס אַרײַנגעלעגט אין זײַן פירוש אויף משניות וועלכען ער האָט אָנגעהויבען שרײַבען, ווען ער איז אַלט געווען 23 יאָהר. יעצט האָט ער אין איהם פלײַסיג געאַרבײַט, און אין׳ם יאָהר 4930 האָט ער איהם געענדיגט.

דער פירוש איז געשריבען אין דער אַראַבישער שפּראַכע. ווײַל דאָס רוב יודען אין שפּאַניען, מצרים. און גאַנץ אַפריקאַ האָבען דאַמאָלס גערעדט אַראַביש, און ער האָט געוואָלט, אַז יעדער יוד זאָל פאַרשטעהן אפילו דער-וואָס קען קײן גמרא.

זײַן פירוש הײסט „אַל-סיראַג״, ד. ה. דער בעלײַכטער, און ער בעלײַכט טאַקע די אויגען פון די וואָס לערנען אין איהם. ערשטענס ערקלערט ער יעדע משנה קורץ און דײַטליך, לאָגיש און מיט אַ סדר, אַזוי ווי ער האָט ליעב. צווײַטענס פיהרט ער אויס נאָך יעדער משנה דאָס רעזולטאַט: דעם דין וואָס שטאַמט פון איהר אַרויס. דריטענס מאַכט ער לײַכטער צו פאַרשטעהען די גמרא. וועלכע איז דאָך אויך נור אַ פירוש אויף דער משנה.

פיערטענס בעשטרעבט ער אין יעדען אָרט, צו מאַכען אויפמערקזאַם אויף מאוסע מדות און פאַלשע געדאַנקען, וואָס ער האָט געזעהן בײַ זײַנע ברידער. למשל: אין אײן אָרט זאָגט ער, אַז די מענשען וואָס גלויבען אין קמיעות און סגולות זײַנען משוגעים, אין אַנ׳אַנדער אָרט קריטיקירט ער די טיטלען וואָס מען שרײַבט אויף מענשען. דאָס קלײַנסטע רבי׳לע אָדער אַ פּראָסטער מלמד האָט אַ טיטול „גאון״! נאָך אין אַנ׳אָרט שטראָפט ער די, וואָס מאַכען די תורה פאַר אַ פרנסה, אָדער זיי זאָגען: „איך בין אַ שעהנער יוד, האַלט מיך אויס!״.

דער רמב״ם ערקלערט די משנה פיעל מאָהל מיט הילף פון וועלטליכע

חכמות

חכמה, מאַטעמאַטיק, אַסטראָנאָמיע, פיזיק, אַנאַטאָמיע, באָטאַניק, עטהיק (חכמת המוסר) און פילאָזאָפיק.

אינ'ם יאָהר 4932 איז דער גוטער סאַלאַדין געוואָרען רעגירער אין מצרים, צו איהם האָט געקערט אַ טהייל פלשתינא, סוריא, בגדד מיט אַלע לענדער בײ'ם טײך פרת. יודען האָבען בײ איהם שפּעטער געהאַט רוה, גור אָנפאַנגס זײנען אויף טהייל ערטער געווען מרידות, ווי למשל: אין דרום אַראַביען (תימן, יעמען). צווײ מוזעלמאַנער האָבען דאָרט רעגירט און האָבען געצוואונגען די יודען אָדער מחמדאַנער אָדער גיטײט צו ווערען. זײ האָבען געטהון דאָס זעלבע וואָס אין אַפריקא און דרום שפּאַניען; זײ האָבען לפנים געגלײבט אין מחמד, און בסוד געבליבען יודען.

עס זענען אָבער פיעל עם־הארצים געוועזען, און זײ איז זעהר לײכט געווען צו פערגעסען דאָס יודישקײט. פון וועלכען זײ האָבען אַ גאַנץ קלײ־נעם בעגריף, בפרט אַז עס האָט זיך נאָך געפונען אײנער, וואָס איז אַרומגעגאַנגען און געדרשה'ט פאַר זײ, אַז מחמד איז טאַקע אײן אמת'ר נביא, ער שטעהט דערמאַנט אין דער תורה, און גאָט האָט איהם געשיקט איבערבײטען די רעליגיע פון באַרג סיני אויף דער רעליגיע פון מעקקא.— דערצו איז אַ משוגענער, צו אַ בעטריגער, אַרומגעפאָהרען, און געזאָגט אַז גאָט האָט איהם געשיקט אָנזאָגען, אַז באַלד קומט דער גואל, אַז די צרות זענען חבלי משיח, זאָל יעדעדער צומהײלען זײן פאַרמעגען אָרימע לײט און זײן בערײט מקבל־פנים זײן משיח'ן. די געבילדעטע לײט האָבען אײנגעזעהן, אַז דורך דעם פאַלשען נביא קענען יודען אַרײנפאַלען אין אַ גרויס אומגליק, האָבען זײ געשיקט אַ בריף צום רמב"ם, ער זאָל זײ אַן עצה געבען ווי צו העלפען זיך. דער רמב"ם האָט זײ געענטפערט מיט זײן בעריהמטען בריף „אגרת תימן". ערשטענס טרײסט ער זײ, אַז ניט ווײל גאָט האָט זײ אוועק געוואָרפען שיקט ער אויף זײ אַזעלכע צרות, נור פאַרקעהרט, ווײל ער ליעבט זײ. ווײטער זאָגט ער: די פעלקער וועלכע האַססען און דריקען אונז, טהוען דאָס ניט ווײל מיר זײנען פערדאָר־בענע מענשען; זײ קענען גאַנץ גוט אונזערע מעלות, אונזער ערליכקײט און מדות, נור זײ זײנען אונז מקנא, ווײל מיר זענען קלוג, און פעהיג, ווײל מיר האָבען אַזאַ רײנע רעליגיע און טראָגען די אידעע פון אמת, ווײער מיה איז אָבער אומזאָנסט: גאָט וועט זײן פאָלק ניט פאַרלאָזען, צײט מיר האָבען מקבל געווען די תורה שטעהען אויף אויף אונז שונאים,

די מיט'ן שווערט, די מיט דער פעדער, מיט גזרות — זיי ווילען אונז אונטערדריקען, ערטטיקען. נור גאט לאכט פון זיי, ער רעטעט זיין פאָלק צו אלע צייטען. —

די אלע צרות וואס מיר לייַדען האָבען פאָר־אוים געזעהען אונזערע נביאים, און זיי האָבען געזאָגט, אז עס וועט קומען א צייט ווען די אמת וועט מנצח זיין און יודען וועלען געדאָלפען ווערען! —

וויַיטער רעדט דער רמב״ם איבער אונזער אמונה און די וועלט רעליגיאָנען בכלל. דער נאָך ווייזט ער אוים מיט ראיות ברורות, אז דער נביא איז א פאלשער, אז קיינער קען נישט וויסען בעשטימט ווען משיח דארף קומען; אז אפילו די נביאים האָבען דאס נישט געוואוסט, אז שטענדיג ווען עס האט זיך אין גלות געוויזען א פאלשער משיח האט ער יודען געבראכט נאָר צרות און אומגליק. צום סוף בעט ער די יודען פון תימן, זיי זאָלען זיך היטען, די מוזעלמאנער זאָלען זיך נישט דערוויסען פון דעם בריף עס זאָל דורך דעם נישט ארויסקומען קיין בזיון, „איך אליין, איך שרייב דען בריף מיט מורא, נאָר וואו עס גייט וועגען כלל ישראל דארף מען נישט קוקען אויף אייגענער סכנה״.

דעם רמבם'ס ווערטער האָבען ערקוויקט די פארוואונדעטע הערצער פון די "יודען אין תימן, געעפענט זיי די אויגען און אריינגעגעבען בטחון און האָפנונג. שפעטער, ווען דער רמב״ם איז געוואָרען בעריהמט און א קרוב למלכות, האט ער זיך פאר זיי אנגענומען ביי דעם סולטאן סאלאדין און זיי ארויסגענומען פון דער ביטערע לאגע. און זיי האָבען איהם געליעבט און געשעצט און געבעטען גאָט פאר זיין לעבען אינ'ם דאוונען, פריה און אויף דער נאכט; אין'ם קריש האָבען זיי געזאָגט: בחייכון וביומיכון ובחיי דמרנא משה וכו׳.

אין 4936 יאָהר איז דער רמב״ם שוין געווען בעריהמט פאר א גאון אין אלע לענדער, אלע גרעסטע לייט האָבען זיך צו איהם געווענדעט מיט שאלות, ער האט יעדען געענטפערט, קורץ, טרעפליך, לאָגיש און בנעימות.

צוויי יאָהר שפעטער איז ער געוואָרען רב הכולל אין קאירא, דאס האט איהם געגעבען מעגליכקייט, ער זאָל איינפיהרען אין שטאדט פיעל גוטע זאכען, אוועקשאפען אלע שאנדליכע מנהגים, איינפיהרען אָרדנונג אין די שולען, און בכלל אויסבעסערען דעם מאראלישען שטאנד פון דער גרויסער קהלה, ער האט פערוועהרט דאס ארויסלויפען און געשעפטען

מאַכען

מאַכען אין שוהלען, ער האָט איינגעפיהרט, אַז דער חזן זאָל זאָגען די תפלה הויך אויף אַ קול און אַלע זאָלען איהם צוהערען, און נישט מאַכען די שוהל ווי אַ מאַרק צום האַנדלען און פּלוידערין.

דער רמב״ם האָט אויך געגרינדעט אַ גרויסע ישיבה, און געלערנט מיט תלמידים תורה און חכמה. די שילער האָבען איהם געליעבט און געשעצט ווי אַ פאָטער, און ער האָט זיי ווי קינדער געהאַלטען. אויסער דעם פלעגט ער אַלע שבת דרשה׳נען פאַר׳ן המון־עם מוסר און תורה, און אַלס אומזיסט.

פּרנסה האָט ער געהאַט פון דער מעדיצין. פּראַקטיק האָט איהם שוין יעצט נישט געפעהלט, ער איז שוין געוואָרען בעקאַנט פאַר אַ גרויסען דאָקטאָר.

הגם ער איז געווען גאַנצע טעג פאַרנומען מיט פּסק׳ן שאלות אויס־הערען דין־תורות, פיהרען די שטאָדט, די ישיבה, היילען קראַנקע, פילוסופיא, נאַטורוויסענשאַפט און נאָך פיעל זאַכען, האָט ער נאָך צו דעם אַלעם געשריבען און געענדיגט דאַמאָלס (כסליו 940 פון אלף החמישי) אַ ווערק, וועלכעס איז דאָס גרעסטע און דאָס וויכטיגסטע פון אַלע זיינע ספרים, דאָס איז זיין „משנה־תורה“ אָדער „יד החזקה“, צעהן יאָהר האָט ער ביי איהם געאַרבייט. אין דעם ספר האָט דער רמב״ם כולל געווען דאָס גאַנצע יודישקייט, אַלע דינים, אַלע מדות דעם גאַנצען יודישען מוסר.

דער ספר הייבט זיך אָן: „דער הויפּט גרונד און די זייל פון אַלע חכמות איז צו ערקענען, אַז ס׳איז דאָ איינער, וואָס האָט בעשאַפען אַלעם. דער איינער איז נישט קיין קערפּער, איהם קען נישט טרעפען אַזעלכעס וואָס טרעפט אַ קערפּער, און אונזער מחשבה קען איהם גאָר נישט בעגרייפען; און ענדיגט זיך מיט די ווערטער: עס וועט קומען אַ צייט, ווען די ערד פול ווערען מיט חכמה, ווי דאָס וואַסער בעדעקט דעם ים“ — אויפ׳ן גאַנצען ספר שוועבט אַ גייסט פון חכמה, ריינע אמונה און מוסר; אין דעם ספר ווייזט ער אויף, אַז די אמונה אין כישוף, שדים, קמיעות, מזל, א. ד. ג. איז אָסור ע״פ דין, און נאַריש און פאַלש.

אין דער פאָררעדע זאָגט דער רמב״ם די אורזאַכע וואָס האָט איהם בעוועגט צו שרייבען דעם ספר. ער האָט געזעהען, אַז די צייטען ווערען שלעכט, די צרות — גרויס, די פּרנסה — שווער, דער קאָפּ איז דער־שלאָגען — און די גמרא איז ווי אַ ים מען קען אין איהר פאַרפאַלען

ווערען

ווערען; אויף יעדען דין איז דא לאנגע און טיפע פלפולים, און זעלטען עמיץ האט נענוג קאפ און צייט אויסקלויבען פון דארט די אלע דינים, וועלכע זיינען נעטיג אין לעבען, און עס בלייבט נישט א פרייע שעה פאר וזכמות, וואס אהן זיי קען קיין מענש נישט לעבען; דארום האט ער גע־שריבען זיין „משנה תורה", אין וועלכען עס געפינען זיך קלאר און דייטליך אלע מצות, אלע דינים, אלע מדות טובות און די גאנצע אמונה.

דער רב, וואס בעדארף יעדען טאג ענטפערען אויף אלערליי שאלות און דין־תורות; דער פרומער וואס וויל וויסען ווי מען בעדארף זיך אויפפיהרען פאר גאט און לייט: דער וויסבעגיריגער, וואס וויל וויסען וואס עס איז דער תוך פון דער גמרא — וועלען נישט ברויכען זיך ארייגלאזען אין דעם גרויסען וואלד און קריכען צווישען די פארוויקעלטע צווייגען. אין זיין ספר וועלען זיי האבען אלעס פאר די אויגען, קלאר, דייטליך, און קורץ, און עס וועט זיי נאך גענוג צייט בלייבען צו לערנען אנדערע חכמות.

גרויס אויפמערקזאמקייט ציהט אויף זיך דער הלכות דעות וואס דער רמב"ם האט אנגעשריבען אין זיין ספר „משנה תורה", ווי אזוי דער מענש דארף זיך פיהרען מיט זיינע דעות, מיט זיינע מדות. און אויך ווי אזוי דער מענש זאל זיך פיהרען וועגען אלע זיינע קערפערליכע בעדארפעגישען, עסען, טרינקען, שלאפען א. ז. וו., עס זאל אלץ זיין היגיעניש לויט חכמת הרפואה. דער „הלכות דעות" דערלייכט די אויגען פון אלע קלאסען מענשען. דאס האט נישט דער רמב"ם אנגעשריבען דוקא פאר לומדים, נאר פאר אלע מענשען, פון קליין ביז גרויס. בקיצור די ווערטער פון „הלכות דעות" זענען פאר יעדען מענש א רפואת הנפש און אויך א רפואת הגוף. דאס איז די ליכטיגקייט פון מענשהייט.

פריהער נאך האט ער געשריבען א קליין ספר מיט דעם נאמען „ספר המצות", אין וועלכען ער צעהלט אויס אלע תרי"ג מצות: עס איז פאר לומדים זעהר וויכטיג, אבער פאר'ן גאנצען פאלק איז דער „משנה תורה" וויכטיגער; ער האט מיט איהם געמאכט א נייע עפאכע ביי יודען. עס איז באלד ווי א בליץ דורך געפלויגען אלע לענדער און געבראכט ליכט און נייעם לעבען אינ'ם יודענטהום. מען האט איהם באלד איבערגעשריבען אין טויזענדער עקזעמפלארען און פארשפרייט אין אראביען, פלשתינא, גאנץ מארגענלאנד. אפריקא, שפאניען, פראנקרייך, איטאליא, און בכלל יואו עס האט זיך געפונען א יודישע קהילה, איבעראל האט מען איהם

געערנט

געלערנט און געהאלטען אלס פונדאמענט פון דער אמונה. איינער פון יענער צײַט שילדערט דעם איינדרוק וואס דען רמב"ם'ס ספר האט געמאכט אין שפאניען: „איידער דער חבור איז אנגעקומען אין שפאניען איז דאס לערנען גמרא שווער געווען פאר די שפאנישע יודען, אז זיי האבען געמוזט קוקען די רבנים אין מויל אריין און אפילו אין דער קלײנסטער זאך האבען זיי זיך אליין נישט געקענט קיין עצה געבען. דעם רמב"ם'ס ווערק אבער מיט זיין לײַכטער שפראכע און גוטען סדר, האט זיי די אויגען געעפענט יונג און אלט האבען זיך געוואמעלט לערנען פון איהם, שלינגען זיינע ווערטער, און יעצט געפינען זיך פיעל מענשען וואס ווײַסען ריכטיג דען דין, בלאנדזען נישט אין יודישקײַט, עס איז איבעראל העל און ליכטיג".

דעם רמב"ם'ס כבוד האט געוואקסען פון טאג צו טאג. ער איז געווארען בעריהמט ביי אלע יודען אויף דער גאנצער וועלט. די גרעסטע רבנים האבען זיך געווענדעט צו איהם ווי תלמידים. זײַערע בריף זענען געווען פול מיט דעם גרעסטען דרך ארץ מען האט איהם געשריבען: „דער איינציגער אין דעם גאנצען דור". „די קרוין פון די רבנים". „דער בעלײַכטער פון יודישע אויגען", „דער גרויסער אדלער" א. ד. ג. זיין נאמען האט געקלונגען פון שפאניען ביז אינדיען, פון פרת ביז אראביען, ער איז געווען דער קאפ פון דער גאנצער אומה; זיינע ווערטער זענען הייליג געוועזען.

געוועהנליך, ווער עס איז אזוי גרויס האט אויך שונאים און נישט פערגינגער; דעם רמב"ם האבען זיי אויך נישט געפעהלט: א סך רבנים זענען דורך דען רמב"ם'ס גלאנץ פארטונקעלט געווארען, און דאס האט זיי נישט געשמעקט. זיי האבען זיך דעריבער בעמיהט צוווארפען א שאטען אויף איהם, אנדערע ווידער האבען געזאגט, אז לערנען קען מען נאר אין דער ישיבה פון (בבל בגדד), און ווער עס האט נישט געשעפט פון יענען קוועלען קען מען זיך אויף איהם נישט פארלאזען.

דער הויפט פון די אלע נישט־פארגינגער איז געווען ר' שמואל בן עלי, דער ראש ישיבה און „גאון" פון בגדד, דער כליף פון בגדד האט איהם געמאכט פאר „ראש גלותא" (דער אויבערהאר פון אלע פארטריבענע יודען), ער האט געלעבט ווי א קלײנער פירשט, ארום גערינגעלט מיט קנעכט און דינער, ער האט זיך איינגעבילדעט, אז ביי יודען איז גאר נישט דא זיין גלײַכען און האט דעריבער געגראבען אונטער דען רמב"ם ווי

וייט ער האָט געקענט. — נאָך איין חולק איז געווען געגען רמב"ם, א דין
ר' פנחס ברב משולם פון פראָוואַנס (פריינקרייך), וועלכער האָט זיך בע-
זעצט אין מצרים, ער האָט דעם רמב"ם אריינגעשריבען א בריף, אז אין
זיין „משנה תורה" האָט ער געפונען עטליכע זאכען וואָס געפעלען איהם
ניט. ערשטענס: פאַר וואָס האָט ער ניט דערמאָנט די נעמען פון די
תנאים און אמוראים: דורך דעם קענען די היליגע נעמען זייערע פאַר-
געסען ווערען. צווייטענס: פאַר וואָס זאָגט ער ניט פון וואַנען ער האָט
גענומען די אַלע דינים, וואו געפינט זיך דאָס אין גמרא אָדער אין אנ-
דערע ספרים? דריטענס: דורך זיין ספר וועט די גמרא אין גאַנצען פער-
געסען ווערען; און אז ער האָט קיין תשובה ניט בעקומען האָט ער
געשריבען א צווייטען בריף און שטאַרק צוגעשטאַנען צום רמב"ם ער זאָל
איהם ענטפערן, נאָר דער רמב"ם איז זעהר קראַנק געוועזען, נור ווי
באַלד ער איז געקומען צו זיך, האָט ער באַלד אָבגעשריבען, רוהיג,
בנעימות פריהער פאַרענטפערט ער זיך וואָס ער האָט איהם ניט באַלד
אָבגעשריבען: „איך האָב דאָס געטהון דורך מיין קראַנקהייט, אָבער ניט
ווייל איך האָב געהערט דו רעדסט אויף מיר שלעכטס. רכילות און לשון
הרע קען איך ניט צו הערען, און אפילו ווען איך הער מיט מיינע איי-
גענע אויערען, אז איינער שענדעט מיך, מאַך איך זיך ניט הערענדיג
און בין יענעם מוחל", נאָכדעם ערקלערט איהם דער רמב"ם, אז ער
האָט חלילה ניט געמיינט מיט זיין ספר אָבצושאַפען די גמרא, ער האָט
נור געוואָלט ברענגען נוצען די וואָס האָבען קיין צייט ניט זיך אריינ-
לאָזען אין דער גמרא; די וואָס זייער קאָפּ איז פאַריאָגט און פאַרטראָ-
גען פון צרות אָדער פרנסה. ווייטער ווייזט ער איהם אוים, אז ער האָט
ניט קיין שום בעז געטהון מיט דעם וואָס ער דערמאַנט ניט די נעמען
פון די תנאים און אמוראים; נאָר אויף דער דריטער זאַך שרייבט ער,
טהוט איהם טאַקי וועה דאָס הארץ; פאַר וואָס האָט ער ניט געשריבען
אין זיין ספר די קוועלען פון וואַנען ער האָט געשעפּט זיינע ווערטער.
„אז גאָט וועט מיך א ביסעל בערוהיגען פון פיעל ארבייט און דאגות וועל
איך אויף דעם שרייבען א בעזונדער ווערק".

נאָר זיינע דאגות האָבען זיך ניט פאַרקלענערט; צייט ער
איז געקומען אין מצרים האָט ער געהאַט אויף זיך פאַרשידענע
אומגליקען, קראַנקהייט, זאָרגען פון זיך, פון קינדער, וועלכע זענען
איהם אויסגעשטאָרבען, מסירות און אַנדערע צרות; שפּעטער האָט עס
לאַנג

לאנג געדויערט איידער דאס מזל האט איהם א פרייען מוטה געוויזען.

ג.

ר' יוסף עקנין זיין תלמיד. און זיין זוהן רב אברהם. — „פירשט" איבער אלע יודען אין מצרים און לייבארצט ביים סולטאן. „מורה נבוכים". איבריגע ספרים. — בריף. — זיין טויט. און דער איינדרוק אויף די יודען. —

בערך 4946 יאהר איז געקומען אין רמב"ם'ס ישיבה אריין א יונגער מאן ר' יוסף עקנין. דער רמב"ם האט איהם ליעב געקריגען ווי אן'אייגען קינד און מיט איהם געלערנט תורה און חכמה, נאך א יאהר איז עקנין אוועק אין דער שטאדט אלעפא און געווארען דאקטאר, און נישט אויפגעהערט צו קארעספאנדירען מיט'ן רמב"ם. דער רמב"ם האט איהם געהאלטען פאר א גוטען פריינד, דעם איינענעם יאהר איז דעם רמב"ם געבוירען געווארען זיין זוהן אברהם. ער שרייבט שפעטער וועגען איהם צום תלמיד מיט די ווערטער: „גאט האט געגעבען מיין קינד חן און געבענשט איהם ווי אברהם אבינו; ער איז זעהר בעשיידען, האט גוטע מדות, א שארפען פערשטאנד און א גוטען האראקטער. ער וועט, מיט גאט'ס הילף, זיין א גרויסער מאן". זיין האפנונג האט איהם נישט גענארט; זיין זוהן ר' אברהם האט נישט פארשעמט דעם טאטען.

אין דער זעלבער צייט איז דעם רמב"ם'ס מאטעריעלער שטאנד אויך בעסער געווארען. ער איז געווארען לייבארצט ביי דעם סולטאן'ס וויזיר אלפאדהעל, און בעקומען איין יאהרליך געהאלט, און פראקסע ביי אלע גרויסע לייט אין קאירא. ער איז געווארען בעריהמט ביי מחמדאנער און קריסטען. קראנקע פון אלע קלאסען, ארימע און רייכע, ערעליגע און פראסטע — האבען שטענדיג בעלעגערט זיין טהיר.

א גרויסען שם האבען איהם געמאכט זיינע מעדיצינישע ספרים, וואס ער האט געשריבען. ער איז אויך באלד לייב־דאקטאר געווארען ביי דעם סולטאן סאלאדין אליין, און איז נאך גרעסער געווארען אויף דער וועלט.

דער

דער רעמעלדיגער גרויסער מחמדאַנישער דאָקטאָר און געלעהרטער, אַבדעלאַטיף פון בגדד, און אויך אַ גרויסער חשוב ביי׳ם סולטאַן, איז עקסטרא געפאָהרען אין קאַירא צו קענען דריי מענשען, איינער פון זיי, זאָגט ער, איז דער רמב״ם געוועזען.

אַראַבּישע דיכטער האָבען לכבוד הרמב״ם שירים געשריבען, און זיין נאָמען איז אַזוי גרויס געוועזען, אַז דער ענגלישער קעניג, ריכאַרד לעווענהאַרץ האָט איהם גערופען צו זיך אלס לייבאַרצט; נור דער רמב״ם האָט אָבגעזאָגט; ער האָט נישט געוואָלט פאַרלאָזען דעם גוטען סולטאַן וואָס טהוט טובות מיט יודען און פאָהרען צו דעם אייזערנעם קעניג, וואָס האָט געפיהרט די קרייצ־ציגע וואָס האָבען יודיש בלוט ווי וואַסער פערגאָסען.

באַלד האָט איהם דער סולטאַן אויסגעצייכענט און געמאַכט פאַר דעם אָבערהויפט (נגיד, פיהרער אָדער פירשט) איבער אַלע יודען אין מצרים. דער כבוד איז איהם געבליבען אויף קינדער און קינדס־קינדער ביז אין 14־טען יאָהר הונדערט. זיין גדולה האָט דער רמב״ם בענוצט צו טהון טובות זיינע ברידער. ער האָט דאַמאָלס אויסגעהאָלפען די געדריקטע יודען פון תימן. און אַז סאַלאַדין האָט ירושלים ביי די קריסטען צוריק אָבגענומען (אָקטאָבער 1178), האָט ער ביי איהם געפועלט. מען זאָל יודען צוריק אַריינלאָזען. און „פון אַלע זייטען האָבען געשטרעמט די קינדער צו דער פערלאָזענער מוטער״

דער סולטאַן פון מצרים האָט געהאַט אַ גיזען, אַז אין עטליכע צייטען פון יאָהר האָט ער זיך אַנידערגעזעצט אויף זיין גרויסען כסא מלוכה, וועלכע האָט געהאַט ביים אַרויפגאַנג זיבען האַלברונדיגע שטאַפלען. יעדער שטאַפעל איז געווען ערפילט מיט טייערע שטיהלען, אויף וועלכע עס זענען גיזעסען פאַר׳ן מלך די גרעסטע חכמים פון מצרים. זיי האָבען זיך איינגעטהיילט אויף זיבען קאַטעגאָריעס, לויט די שבע חכמות, איז אַלזאָ אויף יעדער שטאַפעל געזעסען אַנדערע חכמים, וואָס זענען געווען גוט געלערענט אין זייער חכמה, וועלכע איז געווען איינע פון די זיבען בעוואוסטע חכמות. דער סולטאַן האָט נישט געוויסט אויף וועלכע שטאַפעל דעם רמב״ם צו זעצען, בעוויל דער רמב״ם איז געווען גוט געלערענט אין אַלע שבע חכמות, נאָך מעהר ווי די אַלע חכמים וואָס זענען גיזעסען פאַר׳ן סולטאַן. אז דער סולטאַן האָט געפרעגט דעם רמב״ם אויף וועלכע שטאַפעל ער קלויבט זיך אויס אַן אָרט צו זיצען, האָט דער רמב״ם

גיענטפערט

געענטפערט. „אַדוני המלך! איך ווייס אַז איך בין נישט ווערט צו זי־צען אויף קיין איין שטאַפּעל פון די אַלע שטאַפּלען פון דיין כסא מלוכה, אַלזאָ פערלאַנג איך מען זאָל מיר בעסער אַבגעבען אַן אָרט צום זיצען נאָר אונטען געגען דיין כסא מלוכה, דאָ ווי די שטאַפּלען הויבען זיך אָהן". דאָס האָט אָבער אויך נישט געהאָלפען און די קנאה שנאה פון די חכמי מצרים און פון דירעשטע דאָקטוירים איז געוואַקסען אויף'ן רמב"ם אַלע טאָג מעהר און שטאַרקער:

די וואונדערליכע מעשה ווערט געבראַכט אין פיעל ספרים אַז די קייזערליכע דאָקטוירים האָבען אָנגעהויבען צו רעדען שלעכטס פאַר'ן סולטאַן פון מצרים אויפ'ן רמב"ם און זיי האָבען עם מבזה געווען וועגען דעם גאַנג פון זיין דאָקטאָר־לעהרע, ביז עס איז אויסגעקומען אַז דער רמב"ם מיט דירעשטע קייזערליכע דאָקטוירים זאָלען האָבען אַ ויכוח פאַר'ן סולטאַן וועגען חכמת הרפואה. דער ויכוח האָט זיך אַזוי ווייט פערשאַרפט אַז די קייזערליכע דאָקטוירים האָבען איינגעשטימט, אַז זיי וועלען טרינקען דעם סם המות וואָס דער רמב"ם וועט זיי געבען צו טרינקען, נאָר באופן אַז דער רמב"ם זאָל צום ערשטען טרינקען דעם סם המות וואָס זיי וועלען עם געבען צו טרינקען. דער רמב"ם האָט אויף דעם בעווילינט און מען האָט די זאַך אָבגעלעגט אויף עטליכע טאָג.

אַז דער רמב"ם איז אַהיים געקומען און האָט דערצעהלט זיינע תלמידים וואָס עס איז פאָרגעקומען ביים סולטאַן, האָבען זיך די תלמידים שטאַרק דערשראָקען און זיי האָבען אָנגעהויבען וויינען פאַר גרוים שרעק און ענמת נפש. אָבער דער רמב"ם האָט פון זיי געלאַכט און ער האָט געהייסען פאָרברייטען די מיטלען וואָס ער וועט דאַרפען איין צונעמען דעפויר איידער ער וועט טרינקען דעם גיפט, און אויך אַנדערע מיטלען וואָס מען זאָל עם איינגעבען באַלד נאָכ'ן טרינקען דעם גיפט.

ווען עס איז אָנגעקומען דער טאָג וואָס דער רמב"ם האָט געדאַרפט נעהן טרינקען דעם סם המות, האָבען די תלמידים גוזר תענית געווען און האָבען שטאַרק מתפלל געווען פאַר'ן רמב"ם'ס לעבען. דער רמב"ם האָט זיך צוגעשטעלט צו דער בעשטימטער צייט. די דאָקטוירים האָבען עם דערלאַנגט אַ בעכער מיט אַ שטאַרקען גיפט. דער רמב"ם האָט אויסגע־טרינקען און האָט זיך באַלד צוריק געקערט אַהיים. די תלמידים זיינע האָבען עם געטוהן פינקטליך אַלעס זאָ ווי דער רמב"ם האָט זיי פאָראויס

געלערענט

געלערענט און אויפ'ן דריטען טאָג איז דער רמב"ם שוין געווען פאָלקום געזונד.

נאָכהער האָט זיך דער רמב"ם פאָרגעשטעלט פאַר'ן סולטאַן און האָט מיט געבראַכט זיין גיפט וואָס ער האָט אָנגעגרייט פאַר די דאָקטוירים זיי זאָלען טרינקען. די דאָקטוירים האָבען זיך זעהר שטאַרק פערוואונדערט אויפ'ן רמב"ם ווי אַזוי ער איז ניצול געוואָרען פון טוידט. אָבער עס האָט זיי גאָר קיין שום אויסרייד נישט געהאָלפען און זיי האָבען געמוזט טרינקען דעם גיפט וואָס דער רמב"ם האָט זיי געגעבען, און זיי זענען אַלע באַלד אַנידערגעפאַלען טוידט פאַר'ן סולטאַן. נאָך די מעשה איז דער רמב"ם נאָך גרעסער געוואָרען און קיינער האָט זיך שוין נישט געוואָלט איינשטעלען צו ריידען שלעכטץ אויפ'ן רמב"ם.

נאָך אַ וואונדערליכע מעשה ווערט געבראַכט אין ספרים וועגען רמב"ם אויף אַזוי אופן, אַזוי ווי דער רמב"ם איז געוואָרען לייב-אַרצט ביים סולטאַן סאַלאַדין פון מצרים האָבען זיך די יודישע קייזערליכע דאָקטוירים אין עס שטאַרק מקנא געווען און האָבען נאָר שטענדיג געטראַכט עצות ווי אַזוי דעם רמב"ם פון פלאַץ אַראָב צו רוימען, האָט זיך געמאַכט אַמאָהל אַז דער סולטאַן איז קראַנק געוואָרען אויף אַ לאַנגוויילינגע קראַנקהייט, און דער רמב"ם זעלבסט האָט עס אַלע טאָג געהיילט מיט פערשיידענע מעדיצינען. דורך דעם איז די יודישע דאָקטוירים געלונגען אריין צו טוהן גיפט אין אַ פלעשעל מעדיצין וואָס דער רמב"ם האָט אָנגעגרייט פאַר'ן סולטאַן ער זאָל דערפון אָנהויבען איינצונעמען צומאָרגענס אין דער פריה. דערנאָך באַלד האָבען זיי זיך צוגעאיילט און האָבען געשיקט צום סולטאַן אַ דרינגענדען שליח, באשר אַז זיי האָבען זיך דערוויסט בסוד גדול אַז דער רמב"ם האָט געמאַכט אַ יד אחת מיט'ן סולטאַנס שונאים און זיי האָבען בעשטימט אַז דער רמב"ם זאָל דעם סולטאַן פערגיפטען. אַלזאָ זאָל דער סולטאַן פון היינט אָהן זיין שטאַרק געוואָרענט נישט אייצונעמען קיין שום רפואה פון רמב"ם איידער מען וועט די רפואה פרובירען דורך אַ כלב צו עס איז נישט קיין גיפט.

דער סולטאַן האָט זיך פון דער נאָכריכט שטאַרק דערשראָקען, און אויף צומאָרגענס אין דער פריה ווען דער סולטאַן האָט געדאַרפט אָנהויבען איינצונעמען די נייע רפואה וואָס דער רמב"ם האָט פאַר עס אָנגעגרייט, האָט ער געפרובט צו געבען פון דער רפואה אַ כלב צו פערזוכען, איז דער כלב באַלד געבליבען ליגען טוירט. דער סולטאַן האָט זיך

שטאַרק

שטאַרק פֿאַרווּנדערט אויף די מעשה, אַז דער רמב״ם וואָס איז געווען אַזוי שטאַרק געטריי אַ לאַנגע צײַט, זאָל פּלוצלונג ווע לען אים גאַר פֿאַרגיפֿטען! גיכער האָט דער סולטאַן גערעכענט אַז דאָס איז נאָר אַ אויסגעטראַכטע זאַך פֿון דער רמב״ם׳ס שונאים. אָבער דאָך האָט דער סולטאַן געצווייפֿעלט אין דעם, וואָרען אויסווייזען די זאַך אויף זיכער איז געווען אוממעגליך.

ווען דער רמב״ם איז געקומען צוזאַמענגענומען צום סולטאַן, האָט דער סולטאַן עם פֿאַרגעהאַלטען אין דעם פֿאַרברעך. דאַן איז דער רמב״ם געבליבען שטאַרק דערשראָקען, אַזוי אַז ער האָט גאַר נישט קיין כח געהאַט שטאַרק צו פֿאַרטיידיגען זיך פֿאַר׳ן סולטאַן און אים צו ווייזען פֿאַר עם מיט ריכטיגע פֿאַקטען אַז דאָס איז נאָר אַ פֿאַלשער בלבול. דער רמב״ם האָט נישט מעהר געזאָגט פֿאַר׳ן סולטאַן נאָר די קורצע און שאַרפֿע ווערטער: „אדוני המלך! אויב דו גלויבסט באמת אַז איך האָב דיך געוואָלט פֿאַרגיפֿטען, בין איך טאַקי אַ חייב מיתה״. דאַן האָט דער סולטאַן צום רמב״ם אַזוי געזאָגט. „דאָס פֿאַרשטעהט דאָך יעדער, און דו ביזט דאָך אַליין אויך מודה, אַז לויט ווי די זאַך זעהט אויס בולט, ביזט דו געווים מחויב מיתה, וואָרען וואָס קאָן איך וויסען פֿון פֿאַרבאָרגענע סודות. אָבער דאָך בעוויַיל דו האָסט מיך אַזוי לאַנג געטריי געדינט וועל איך דיר די טובה טוהן אַז דו מעגסט דיר זעלבסט אויסקלויבען וואָס פֿאַר אַ מיתה מען זאָל דיר טוהן״.

דער רמב״ם האָט געבעטען אויף דעם ישוב דריי טעג צייט, און דער סולטאַן האָט דאָס עם צוליב געטוהן. ווען דער רמב״ם איז אַהיים געקומען מיט אַ פֿינצטער פּנים און האָט דערצעהלט וואָס מיט עם האָט זיך פּאַסירט ביים סולטאַן איז געוואָרען ביי עם אין הויז און צווישען זיינע תלמידים אַ גרויס געוויין. אָבער דער רמב״ם האָט זיי געטרייסט, און האָט צו זיי געזאָגט: „וויינט נישט. איך פֿערהאָף, אַז דער גאָט וואָס האָט מיך ביז היינט מציל געווען פֿון פֿיעל צרות און פֿון פֿיעל נויטען, דער וועט מיך בודאי היינט אויך פֿון די צרה מציל זיין, וואָרען נאָר ער וויַיסט דאָך דעם ריינעם אמת, אַז איך בין דאָ גאָר נישט שולדיג״.

נאָך אַ גרויסען ישוב הדעת האָט דער רמב״ם בעשטימט, ער זאָל הייסען אַז די דאָקטוירים זאָלען עם עפֿענען אַלע בלוט-אָדערען, ווען דאָס גאַנצע בלוט פֿון עם ארויסרינען, אַזוי נאָך וועט ער באַלד געטוירט ווערען. די תלמידים זיינע האָט וויַיטער דער רמב״ם אַזוי אָנגעזאָגט, אַז זיי

זאָלען

זאָלען זיין קערפּער באַלד אַהיים ברענגען, און ער האָט זיי געלערענט וואָס זיי זאָלען מיט זיין קערפּער טוהן. וואָרען דער רמב״ם האָט זיי דערקלערט, אַז ער ווייסט זיכער אַז עס געפינט זיך אין מענש איין בלוט־אָדער וואָס די אַלע דאָקטוירים ווייסען פון עס נישט, און אויב דער בלוט־אָדער בלייבט גאַנץ איז נאָך מעגליך צוריק צו מאַכען דעם קערפּער לעבעדיג דורך פערשידענע בשׂמים.

דער רמב״ם האָט זיך צו געשטעלט צו דער צייט, מען זאָל איבער עם אויספיהרען דעם טוידט־שטראָף אַזוי ווי ער האָט פאַרגעלעגט. די דאָקטוירים זיינע שונאים האָבען זיך דערפריידט מיט זייער קרבן און זיי האָבען די „מלאכה“ געטוהן מיט גרויס פערגעניגען. דער רמב״ם איז געבליבען ליגען אָהן מאַכט און די תלמידים זיינע האָבען באַלד צוגענומען זיין קערפּער און האָבען עם אַהיים געטראָגען. זיי האָבען אַלץ פּונקטליך געטוהן אַזוי ווי דער רמב״ם האָט זיי דעפאָיר געלערענט, און דער רמב״ם איז צוריק לעבעדיג געוואָרען.

די זאַך האָט מען אָבער געמוזט האַלטען אַ לאַנגע צייט בסוד, כדי די שונאים זאָלען פון דעם זיך נישט דערוויסען. און ווען דער רמב״ם האָט צוריק בעקומען זיינע קרעפטען, איז ער אַנטלאָפען און האָט זיך בעהאַלטען אין אַ מערה אַ פערבאָרגענע הייל. דאָרט איז ער אָבגעזעסען צעהן יאָהר. די תלמידים האָבען עס בסוד צוגעשטעלט זיין בעדערפעניש, און דאָרט האָט דער רמב״ם מחבר געווען דאָס גרעסטע ספר זיינס וואָס הייסט „משנה תורה“. נאָך דעם איז דער סולטאַן געשטאָרבען און עס איז געוואָרען אַ נייער סולטאַן. איבער וואָס דער רמב״ם האָט שוין נישט קיין מורא געהאַט פאַר זיין משפּט, דאַן איז ער אַרויס פון דער פערבאָרגענער הייל אויף דער פריי.

בערך 4950 יאָהר האָט דער רמב״ם געענדיגט זיין בעריהמט פילאָזאָפיש ספר „מורה נבוכים“, וואָס איז געשריבען אַלס בריף צו זיין תלמיד ר׳ יוסף עקנין. אַלס תשובות איהם אויף שאלות. ער ערקלערט איהם פילאָזאָפיש די השגה פון גאָט, אַז גאָט איז אַ רוחניות, נישט אַ געשטאַלט מיט גלידער, נישט אַ גוף וואָס קען זיצען, שטיין, ליגען. ווערען אין כעס, זיך איבערבעטען; ווייטער רעדט ער וועגען אין סוף, וועגען נצחיות. וועגען מלאכים, און וואָס איז די נשמה און איהר תכלית. ווי אַזוי בעווייזט זיך גאָט צו מענשען, מיט וואָס איז משה־רבנו געוועזען גרעסער פון אַנדערע נביאים, דען תכלית און די טעמים פון די מצות,

און

און פאר וואס זעהען מיר אמאל דעם רשע געהט זעהר גוט, און דער צדיק לעבט אין צרות. (צדיק ורע לו רשע וטוב לו).

דען ספר האט דער רמב"ם געשריבען פאר איינציגע אויסגעצייכענטע מענשען וואס וועלען איהם קענען פארשטעהן. ער בעהט די געבילדעטע לעזער, זיי זאלען נישט מגלה זיין זיינע מיינונגען דעם המון עם, זיי זאלען דען ספר איבער שרייבען נאר מיט יודישע אותיות, ער זאל ניט אריינפאלען אין מחמדאנישע הענד. דאך איז דער „מורה נבוכים" בעקאנט און בערימט געווארען אין אלע לענדער, און אלע געבילדעטע יודען און מחמדאנער, אויך טהייל קריסטליכע פילאזאפען האבען איהם שטודירט.

דען מורה נבוכים האט דער רמב"ם געשריבען אראביש. די יודישע געלעהרטע אין פראנקרייך, וואס האבען אראביש ניט פארשטאנען, האבען זיך געווענדט צום רמב"ם מיט א קשה־בריף ער זאל זיי שרייבען דען מורה נבוכים אויף לשון קודש, דער רמב"ם שרייבט צוריק, אז ער וואלט עס זייער גערן געטהון נאר עס פעהלט איהם צייט, און אויך איז ער שוין אלט און שוואך.

עס האט זיך אבער באלד איינער געפונען וואס האט געקענט אויך די שווערע ארבייט, איבערזעצען דעם מורה נבוכים אויף לשון הקודש. דאס איז געוועזען דער בערימטער געלעהרטער ר' שמואל אבן תבון. ער האט אנגעפרעגט דען רמב"ם, און געבעטען ערלויבעניס צו קומען, און לערנען ביי איהם תורה און חכמה. דער רמב"ם שרייבט, אז ער איז זעהר צופרידען מיט דעם וואס ער וויל איבערזעצען זיין ספר; שריפטליך איהם עצות געגעבען, נור ניט געראטען קומען. איך בין, שרייבט ער, אימער בעשעפטיגט, האב קיין פרייע מינוט צו פארברענגען מיט א פריינד אדער א בעקאנטען אין וויסענשאפטליכע זאכען. דער רמב"ם שילדערט זיין לעבען מיט די ווערטער:

„איך וואהן אין פאסטאט און דער סולטאן וואהנט אין אל־קריא, ווייט א דריטעל מייל לערך. מיין ארבייט ביים קעניג איז גרויס און שווער: יעדען טאג אין דער פריה דארף איך איהם זעהען, און אויב ער, אדער עמיץ פון זיינע זענען ניט בקו הבריאה קען איך שוין ניט אוועק־געהן פון פאלאטץ, און בלייב שוין אין אל־קריא נור

אפילו

אפילו ווען איך קענטס פּלאַטץ איז שטיל, אַלע זיינען געזונד און שטאַרק, קום איך אויך ערשט אַהיים נאָך מיטאָג מיעד און הונגעריג, נור איך געפין די פאָרצימער פול מיט מענשען, טערקען קריסטען, יודען, גרויסע לייט און פּראָסטע מענשען, גוטע פריינד און שונאים, וואָס היטען שוין אָב די צייט און וואַרטען אויף מיר. איך קריך אַראָפּ פון פערד, וואַש די הענד, בעט איבער זייער כבוד זיי זאָלען מיך לאָזען איבערבייסען (איין מאָל אין מעת לעת), דערנאָך גיי איך אַרויס צו זיי, שרייב רעצעפּטען און פאַרטיג אַלע אָב, נור יעדע מינוט קומען פיעל נייע קראַנ־קע, עס דויערט אַזוי ביז נאַכט. אין אָפטמאָל ביז 2 שעה אין דער נאַכט. איך ווער זייער מיעד, האָב קיין כח צו שטעהן אָדער זיצען, איך מוז מיך ליגען און רעדען אַזוי מיט די קראַנקע, ביז איך ווער אָבגעשוואַכט און האָב קיין כח ניט צו רעדען.

אין איינציגען טאָג האָב איך שבת, דעמאָלט קען מען רעדען מיט מיר, דעמאָלט קומט צו מיר די גאַנצע קהלה, אָדער דער רוב, באַלד נאָכ'ן דאַווענען און איך זאָג זיי וואָס זיי האָבען צו טהון די גאַנצע וואָך, און לערען מיט זיי אַ שיעור ביז מיטאָג, עטליכע קומען נאָך צוריק נאָך מנחה און איך לערען מיט זיי ביז מעריב, דאָס איז מיין לעבען, מיין בעשעפטיגונג יעדען טאָג".

און דאָס שרייבט ער, איז נאַר אַ קליין חלק פון מיין אַרבייט, און באמת וויפיעל בריף, האָט ער געהאַט צו שרייבען יעדען טאָג, אין אַלע עקען פון דער וועלט! תשובות אויף שאלות פון רבנים און חכמים; ער האָט יעדען געענטפערט, קורץ, ווי זיין שטייגער, נור העל און דייטליך. —

ביי אַזוי פיעל אַרבייט, מיהע, און לערנען, האָט דער רמב"ם ערייכט אין עלטער פון זיבעציג יאָהר דורך זיין קלוג און בעשיידען לע־בען. נור די לעצטע צייטען האָט ער זיך זעהר בעקלאָגט, אז די כוחות גיען איהם אוים.

אין יאָהר 4965 לבריאת העולם מאָנטאג ביי דער נאכט, צוואנציג טאָג אין טבת איז דער רמב״ם נפטר געוואָרען. זיין טוידט האָט געטראָפען ווי אַ דונער אַלע יודען, אין יעדער שטאָדט האָט מען געטרויערט און געוויינט. אין פאָסטאַט האָבען יודען און מחמדאנער איין עפענטליכען טרויער געמאכט. אין ירושלים האָבען אַלע יודען געריסען קריעה און געפאסט. אַזוי איז געוועזען אין אַלע שטעדט. די יודען פון מצרים האָבען געפיהרט זיין גוף אין ירושלים, און איהם מקבר געוועזען אין טבריא,

דאָס פאָלק דערצעהלט אַ מעשה: בשעת מען האָט געטראָגען זיין אָרון זענען אָנגעפאַלען דרייסיג בערוואונען און האָבען איהם געוואָלט אַוועקרויבען; זיי האָבען אָבער ניט געקענט דעם אָרון פון אָרט ריהרען, ווייל האָבען איינגעזעהען אַז אין איהם מוז ליגען אַ הייליגער מענש, האָבען זיי מיט גרויס כבוד און מורא זיך צו געשלאָסען צו דער לויה און געפיהרט צוזאַמען מיט די יודען דעם הייליגען אָרון ביז צום קבר.

אויף זיין מצבה האָט מען אויסגעקריצט די ווערטער:

„פה טמון רבנו משה בן מיימון מבחר האנושי"

די בעדייטונג איז אַזוי: „דאָ ליגט בעהאַלטען רבנו משה בן מיימון, דער בעסטער פון די מענשהייט".

זיין זכות זאָל מגין זיין עלינו ועל כל ישראל אמן.

דעם רמב״ם׳ס ספרים.

1) אַ פירוש אויף דער גמרא, געשריבען יונגערהייט, פאַר 23 יאָהר פון דעם פירוש איז אונז געבליבען נאָר אויף „ראש השנה".

2) דינים פון ירושלמי, דער ספר איז אויך צו אונז ניט אָנגעקומען.

3) אַ פירוש אויף משניות, ער האָט איהם געשריבען אויף אַראַביש צו 23 יאָהר, גענדיגט צעהן יאָהר שפעטער, מען האָט איהם אין גאַנצען איבערגעזעצט אויף לשון קודש,

4) „מאמר העבור" ווי צו רעכנען די מולדות און ווען מאַכען אַ עבור־יאָהר א. ד. ג.

5) „מאמר קדוש השם" אָדער „אגרת השמד". געשריבען אין אַפריקאַ.

6) „סדר עולם" כללים אין דער גמרא, דען ספר האָבען מיר נישט.

7) „משנה תורה" צעהן יאָהר געשריבען, געענדיגט אין זעכציגסטען יאָהר, אין איהם לערנען נאָך היינט אלע רבנים, זיינע ווערטער זענען וויכטיג אין די תורה, פיעל פירושים, פיעל אויפטועכצען האָט מען ביז היינט געמאַכט אויף איהם. יעדער למדן געפינט אין איהם אַן אָרט צו ווייזען זיין שאַרפען קאָפּ, זיינע חריפות.

8) „ספר המצות" געשריבען אַראַביש. מען האָט איהם איבערזעצט אויף לשון הקודש.

9) „אגרת התימן", אַראַביש. איבערזעצט אויף לשון קודש, דורך פערשידענע מענשען.

10) „מאמר תחית המתים", געשריבען אין 54־טען יאָהר.

11) „מלות ההגיון", לאָגיק, געשריבען אראַביש, מיר האָבען איהם אין העברעאישער און דייטשער איבערזעצונג.

12) „מורה נבוכים" אַראַביש, איבערזעצט געוואָרען אין פיעל שפּראַכען מיט פיעל פירושים.

13) „פרקי משה", איבער מעדיצין.

14) א בריף צום סולטאַן, ווי ער זאָל זיך פיהרען ער זאָל זיין געזונד.

15) „תשובות", אַנטוואָרטען אויף פראַגען וואָס מען האָט ביי איהם געפרעגט און פיעל בריף צו זיינע פריינד, תלמידים און פרעמדע.

16) „ספר הרפואות", איבער די קראַנקהייטען און זייער היילונג.

17) „ספר הסבות", איבער די אורזאַכען פון די קראַנקהייטען.

18) „סם המות ותרופתם", איבער די קראַפט פון די גיפטען און ווי אַזוי מען דאַרף היילען דעם פערגיפטעטען מענש.

די צוואה פון רמב"ם צו זיינע קינדער . טו 29

1) מיינע טייערע קינדער! דער וואס האט אין זיין האנד מיין ענדע האט מיך אויפגעקלערט, און מיין ליעבע צו גאט ברוך הוא האט מיך ערוועקט, איך זאל אנזאגען מיינע קינדער, מיט וועלכע ער האט מיך בעשאנקען. זיי זאלען אבהיטען גאט'ס וועג און זאלען לערנען זיין הייליגע תורה, איך זאל זיי געבען די זעלבע ירושה וואס איך האב געירשענט, איידער ער רופט מיך אוועק פון דער וועלט און נעמט אויף אונטער זיין עהרע.

2) הערט מיך אויס מיינע ליעבע קינדער! געבענטשט זאלט איהר זיין פון גאט, וואס האט בעשאפען הימעל און ערד. זיין ברכה פון אויבען אין הימעל, און אויך די ברכה וואס ריהט אין תהום, די ברכה פון פרוכטבארקייט זאל אייך אומרינגלען. שטארקט אייך און זייט פרומע און גוטע מענשען. דיענט דעם גאט פון אייער פאטער, דעם גאט פון אברהם יצחק ויעקב מיט א ערליך הארץ. די מורא פאר גאט וועט אייך פיהרען דערצו איהר זאלט נישט זינדיגען, און די ליעבע צו גאט וועט אייך שטארקען מקיים צו זיין זיינע מצות. גידענקט אימער אז איבער אלעמען וועט ער פון אייך אבנעמען דין וחשבון.

3) פיהרט זיך אנשטענדיג און מיידעט אוים די געזעלשאפט פון לייכטזיניגע, נאר געפינט אייך אימער אונטער דעם איינפלוס פון די עהרענהאפטע און קלוגע מענשען. ליעבט די וויסענשאפט, זוכט זי ווי מען זוכט אוצרות. האלט זיך אויף אין די הייזער פון חכמים. הערט גוט צו זייער מאראל און אויך זייערע וויסענשאפטליכע ערקלערונגען און ענטדעקונגען.

4) לערענט אין דער יוגענד, ווען אייער הארץ איז נאך פריי, איידער איהר ווערט אנגעפולט מיט זארג און אייער זכרון ווערט שוואך. ווייסט אז עס וועט קומען א צייט, ווען איהר וועט וועלען לערנען און איהר וועט אבער דאן שוין נים קאנען.

5) ווען איהר וועט געפונען א פסוק אין די הייליגע תורה, וואס איהר וועט נים פערשטעהן זיין סוד און זיין טעם, זאלט איהר זיך דורך דעם נים אבווענדען פון די אמונה. נאר דאך זאלט איהר אייך האלטען פעסט ביי יעדעם ווארט פון די תורה און ביי די ליכטיקייט פון דער לויטערע יודישע אמונה. דאס וואס איהר וועט נישט פערשטעהן זאלט איהר אנהענגען אין אייער קליינעם פערשטאנד.

6) ליעבט די ווארהייט און גירעכטיקייט, אויבוואהל איהר קענט דערביי צו לעהנען, איז אלץ בעסער ווי צו פערדינען מיט פאלשקייט און אונרעכט. איהר זאלט קיינמאל נים גענימען פון דעם וואס איז נים באמת אייער אייגענם.

7) זייט מקרב די וויטע, בייגט אייך צו מיט א פרעהליך געזיכט צו די נידריגע. האט מיטלייד מיט ארעמע און אונגליקליכע. זייט מטיב מיט אייערע שונאים. האסט די הולטייסטווא און דערוויטערט אייך פון הולטייעם. געניעסט דאס לעבען אין אייער געזעלשאפט, און נאר מיט דער פרוי פון אייער יוגענד. עהרט אייערע פרויען, דען זיי זענען אייער עהרע. נאר איהר זאלט זיי מאראליזירען און זיי נים לאזען הערשען איבער אייך.

דיענט

8) דיענט אייערע פריינד מיט אייערע קערפער און קראפט, לויט ווי גאט האט אייך בעשאנקען. אבער איהר זאלט זיי ניט דיענען מיט אייער זעעלע, ווייל דאס איז די געטליכע טהייל.

9) איך האב געזעהן די גרעסטע אונגליקען ענטשטעהן דורך מחלוקת. דערפאר זאלט איהר האסען מחלוקת. ענטלויפט דערפון און דערווייטערט אייך פון אלע איהרע אנהענגער. זאגאר אייער בעסטער פריינד, ווען ער האט זיך ליעב ארום צו קריגען, זאלט איהר זיך פון איהם דערווייטערען.

10) ווייסט אז בעוויייל גאט ליעבט דעם מענש מעהר פון אלע בדואים, דארום האט ער איהם בעשאנקען מיט דער מתנה פון כח הדבור. אלזא דארף דער מענש אממיינסטענס בענוצען דעם כח הדבור צו לויבען גאט, מתפלל זיין צו איהם און צום לערנען די הייליגע תורה. דאס וואס דער מענש דארף זיך בענוצען מיט'ן כח הדבור וועגען זיינע קערפערליכע בעדערפענישען איז טאקי אויך נישט פארווערט. אבער ווי שענדליך איז פון מענש צו פערבייטען גוטעס אויף שלעכטס און אויס צו נוטצען גאטס מתנה צו דעם וואס ער האט אונז פארווערט, דהיינו צו רעדען געמיינהייטען: שקר, לשון הרע, רכילות און ליצנות. דאס איז א גרויסע עבירה און אויך א גרויסע העזה. אלזא וועגט איבער יעדעס ווארט איידער איהר לאזט עס ארויס פון מויל, ווייל דערנאך וועט איהר עס ניט קאנען צוריק נעמען.

11) דערווייטערט אייך פון פיעל עסען און טרינקען. גלויבט ניט אז פיעל עסען און טרינקען מאכט גרויס דעם קערפער און פערמעהרט דעם שכל. גענענטהייל, ווען איהר וועט וועניג עסען וועט דער מאגען האבען די קראפט אלעס איבערצוקאכען און צו קרעפטיגען דעם קערפער. אבער אז איהר וועט צופיעל עסען, דאן קאן עס דער מאגען ניט פערדייען, דער קערפער ווערט מאגערער, דער שכל שוואכער און אין קעשענע בלייבט וועניגער געלד. היעט זיך שטארק פון שיכורית דורך בעזויפענע געטראנקען. ווייסט אז ניט אומזיסט איז אנגעשריבען אין די תורה נח'ס שאנדע, זאנדערן זיך פון איהם א מוסר ארויס צו נעמען.

12) פיהרט זיך מיט אונטערטעניגקייט. דען דאס איז די לייטער וואס פיהרט ארויף הויך, דאס איז די גרעסטע ציהרונג פון דער מענשהייט. זעהט אז משה רבנו דער גרעסטער פון אלע נביאים ווערט ניט בערימט אין די תורה מיט אלע זיינע גוטע מדות, נאר מיט דער מדה פון זיין שטארק אונטערטעניגקייט.

13) איך בעהט אייך מיינע טייערע און ליעבע קינדער! אנערקענט ווי ווייט די ליכטיגקייט איז בעסער פון פינסטערניש. האסט דאס שלעכטע וואס איז דער טויט. ליעבט די גוטקייט וואס איז דאס לעבען. די ברירה ליעגט דאך ביי אייך אין די הענד, אזוי ווי עס שטעהט אין פסוק ובחרת בחיים. אייער פאטער וואס פערלאנגט אייער הצלחה.

משה בר׳ מיימון זצ״ל הספרדי ושלום.